

DINIY MATNLARDA EGALI VA EGASIZ GAPLARNING IFODALANISHI

Hayitova Nazokat Jumayevna

TerDu, I kurs magistranti

E-mail: nazokathayitova@gmail.com

Annotatsiya : Ushbu ma’qolada diniy matnlarda egali va egasiz gaplarning ifodalanishi talqin etilgan.

Kalit soʻzlar: Diniy matn, egali gap, egasiz gap, shaxsi ma’lum gap, shaxsi umumlashgan gap, shaxsi noma’lum gap, atov gap, soʻz gap.

Annotation : This article explains the meaning of possessive and possessive pronouns in religious texts.

Keywords: Religious text, possessive pronoun, possessive pronoun, personal pronoun, personal pronoun, personal pronoun, pronoun, pronoun.

Аннотация : В данной статье объясняется значение притяжательных и притяжательных местоимений в религиозных текстах.

Ключевые слова: религиозный текст, притяжательное местоимение, притяжательное местоимение, личное местоимение, личное местоимение, личное местоимение, местоимение, местоимение.

Biz bilamizki, an’anaviy tilshunoslikda egali va egasiz gaplar quyidagicha talqin qilinadi:

Gaplar egali va egasiz bo’lishi mumkin. Egasi mavjud gaplar **egali gaplar** (masalan, **Biz** bugun Samarqandga jo’naymiz), egasi mavjud bo’lmagan gaplar esa **egasiz gaplar**dir (masalan, Bugun Samarqandga jo’naymiz.) **Egasiz gaplarning quyidagi turlari mavjud: Shaxsi (egasi) ma’lum gapda** ega kesimning shaxsson shakllaridan ma’lum bo’lib turadi. Qachongacha qorning o’ylab o’tadirsan? Qachongacha ko’kdan chalpak kutadirsan? (I.Mirzo) **Shaxsi (egasi) umumlashgan**

gapda gapning umumiy mazmuni barcha shaxslarga aloqador bo‘ladi: Hurmat qilsang, hurmat ko‘rasan. (Maqol) Boshingga qilich kelsa ham, to‘g‘ri gapir. (Maqol) Maqol va matallar, hikmatli so‘zlar, odat tusiga kirgan rasm-rusumlarni bayon etuvchi gaplarda ega, asosan, umumlashgan bo‘ladi. Bugungi ishni ertaga qo‘yma. **Shaxsi (egasi) noma’lum gapda** kesim fe‘l bilan ifodalanadi va ish-harakatni bajarishga imkoniyat, zaruriyat, shart, tilak, istak kabi ma’nolarni ifodalab keladi. Bunday gaplar kesimining eng muhim belgisi – uning tarkibida egalik qo‘shimchasining yo‘qligi. Bu gaplar shaxssiz emas, harakatni mantiqan kimdir bajaradi, lekin uni gapda ifodalab bo‘lmaydi. Yig‘ilishda ta’lim samaradorligini oshirish haqida gapirildi. Do‘stning aybini yuziga aytish kerak. Oyni etak bilan yopib bo‘lmaydi. Bu mavzuni o‘qish shart emas. Endi qattiq o‘qishga to‘g‘ri keladi. Atov gap va so‘z gaplar ham shaxsi noma’lum gaplardir. ²⁸

Diniy matnlar sintaktik xususiyatlariga ko‘ra ma’lum farqlarga ega. Diniy matnlar sintaktik xususiyatlariga ko‘ra o‘zbek tilining boshqa FUlari doirasida qaraladigan matnlardan muayyan farqlarga ega. Biz bu haqda DMLar boshqa uslublarga oida matnlar bilan qiyoslanganda gapirib o‘tdik. Masalan, IM alohida lingvistik xususiyatlari bilan Dmdan jiddiy farq qiladi. His-hayajonni ifodalaovchi so‘zlar, gaplar, shuningdek, atov gaplarning qo‘llanmasligi, gap bo‘laklari tartibining adabiy til me‘yoriga mos bo‘lishi, fikrlar bayonida mantiqiy izchillik kuchli bo‘lishi shular jumlasidandir. ²⁹

Diniy matnlardagi egali va egasiz gaplarni Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf asarlari misolida ko‘rib chiqamiz:

Diniy matnlarda fikrlarning o‘ziga xos tarzda mantiqiy shakllanishi, Qur‘on va hadislardagi fikrlarning aynan, buzmay keltirilishi, qo‘shma gaplarning ko‘p qo‘llanilishi ulanri Egasi ma’lum gaplarda yaqinlashtiradi. Lekin ifoda usulining o‘ziga xosligi, so‘roq va buyruq gaplanring ko‘pligi, faqat, ayrim o‘rinlardagina fikrlarning diologik shaklida berilishi ularni farqlab turadi. Huddi shuningdek, u

²⁸ 8-sinf “ona tili” darslik 66-bet;

²⁹ Amonturdiyeva Sh. R. “O‘zbek diniy matnining funksional - stilistik tadqiqi” “ 139-bet;

uyushiq bo‘lakli, kirish qurilmali, kirish bo‘lakli, shaxsi umumlashgan gaplarning qo‘llanilishi bilan egali gaplarga yaqinlashadi.

“Sen dunyo –yu ohiatda mening valiyimsan,meni musulmon holimda vafot ettirgan va solihlarga qo‘shdim” (Yusuf surasi 101-oyat) ³⁰

“Biz senga huddi nuh va undan keyingi nabiylarga vahiy yuborganimizdek vahiy yubordik” “Kim islomdan boshqa dinni istasa, bas, undan hargiz qabul qilinmas va u ohiatda ziyon ko‘ruvchilardandir” (Oli Imron surasi 85-oyat) ((iymon 7-910-bet))³¹

Yuqoridagi misollarimizning barchasi egali gaplarga misol bo‘la oladi. Shayx Muhammad sodiq Muhammad Yusuf asarlarida uchraydigan oyat va hadislarni egali va egasiz gapga ajratganimizda asosan egali gaplar uchraydi va u ikkinchi shaxs buyruq shaklida ifodalanadi. Diniy matnlarda egali va egasiz gaplar ishtirok etishi mumkin,lekin egasiz gapga mansub atov va so‘z gaplar diniy matnlarda ishlatilmaydi. Asosan, egasiz gaplarning majhul nisbatdagi fe‘llar orqali ifodalanishi faoldir.

“Sizlarga onalaringiz, qizlaringiz, opa-singillaringiz, ammalaringiz, xolalaringiz, aka-ukalaringizning qizlari, opa-singillaringizning qizlari, emizgan onalaringiz, emikdosh opa-singillaringiz, xotinlaringizning onalari, o‘zingiz qovushgan xotinlaringizning qaramog‘ingizdagi qizlari harom qilinadi. (Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf “halol ochiq - oydindir, harom ochiq - oydindir”. 23-oyat) ³²

Yuqoridagi o‘rganishlarimizdan shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, diniy matnlarda egali gaplarning barcha ko‘rinishlari uchraydi.

Masalan, “Alloh sevgan bandalariga beradigan jazosini qiyomatga qoldirmaydi”. (67- hadis) “Bir ming bir mavzusida ming bir hadis” (34-bet) ³³

³⁰ Shayx Muhammad sodiq Muhammad Yusuf “Halol ochiq-oydindir, harom ochiq-oydindir” 7-8-betlar.

³¹ Shayx Muhammad sodiq Muhammad Yusuf “Halol ochiq-oydindir, harom ochiq-oydindir” Oli imron surasi 85-oyat;

³² Shayx Muhammad sodiq Muhammad Yusuf “Halol ochiq-oydindir, harom ochiq-oydindir” 23-oyat.

³³ “Bir ming bir mavzusida ming bir hadis” (34-bet)

Bu misolimiz egasi ma'lum gaplarga misol bo'la oladi.

Egali gaplarning yana bir ko'rinishi egasi ma'lum gaplar va egasi umumlashgan gaplarga bo'linishi haqida fikr bildirgan edik. Egasi ma'lum gapning egasi matndan nutq sharoitidan ma'lum bo'ladi. Bunday gapning kesimi, odatda, I shaxs va II shaxs shaklida bo'ladi. Nafaqa qilganlaringizda isrof ham xasislik ham qilmangizlar. U ikkisi o'rtasida mo'tadil bo'lingizlar. “Iymon” (44-bet)³⁴

Egasi umumlashgan gaplarda gapning umumiy mazmuni barcha shaxslarga aloqador bo'ladi. “Yaxshi so'z aytish sadaqadir” “Saqada haqida” (11-hadis) “Bir ming bir mavzusida ming bir hadis” (8-bet)³⁵ O'rganganlarimiz asosida diniy matnlarda egali gaplarning barcha ko'rinishlari ishlatiladi. Lekin egasiz gaplarning majhul nisbatdagi fe'llar bilan qo'llanilishi faol bo'lib, atov gaplar bundan mustasno degan xulosaga kelamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Shayx Muhammad sodiq Muhammad Yusuf “Halol ochiq-oydindir, harom ochiq-oydindir”
2. Amonturdiyeva Sh. R. “ O'zbek diniy matnining funksional - stilistik tadqiqi “ ” 139-bet;
3. 8-sinf ” ona tili “ darslik 66-bet;

³⁴ “Iymon” (44-bet)

³⁵ “Bir ming bir mavzusida ming bir hadis” (8-bet)